

ROZWÓD W RODZINIE A POZIOM SAMOAKCEPTACJI MŁODZIEŻY

HANNA SZCZĘSNA

Instytut Psychologii

WSP Bydgoszcz

THE LEVEL OF SELF-ESTEEM IN YOUTH FROM BROKEN HOMES

Summary: The purpose of this study was a recognition of the level of self-acceptance of adolescents (boys and girls) from broken homes by divorce. There were only a few students. A group of 75 persons (R) was tested and compared with a group of 78 persons at the same age from intact families (P). The Q – sort technique has been applied as an instrument to establish the level of self-acceptance. The following hypotheses were tested: (1) It is possible that the youth from broken homes accept themselves less than those from intact families; (2) It is possible that the girls accept themselves more than the boys; (3) The children who experienced the parents' divorce in the first period of their life up to the preschool years and in adolescence esteem themselves more than the youth who experienced the divorce in the early school years.

The findings supported only the first hypothesis suggesting that the children from intact families esteem themselves more than the youth from divorced families. Moreover, parental loss seems to be the major contributor to children's difficulties in self-esteem area.

Pojęcie samoakceptacji dyskutowane jest w kontekście zagadnień odnoszących się do struktury Ja. Ogólna samoocena implikuje odpowiedni poziom samoakceptacji lub jej brak (Brzezińska, 1973). W skrajnych bowiem przypadkach, na bazie niskiej samooceny globalnej występuje postawa samoodtrącenia. Samoakceptacja to postawa charakteryzująca się wiarą, zaufaniem i szacunkiem dla samego siebie (Jersild, 1971; Brzezińska, 1973). Oznacza ona stopień, w jakim osoba jest zadowolona z siebie samej, przekonanie, że osiąga się wartości, przejawia cechy i realizuje wymagania uznawane za ważne i godne wysiłku (Tyszkowa, 1979). Samoodtrącenie łączy się z irracjonalnymi tendencjami do przeżywania poczucia krzywdy, winy, niższości oraz pretensji i żalu do siebie. Jednostka o takiej postawie nie docenia własnych sukcesów, natomiast wyolbrzymia porażki. Uczucie pogardy ku sobie nieraz przyjmuje taki rozmiar, że człowiek nienawidzi siebie.

Samoakceptacja bywa określana jako wielkość korelacji między Ja realnym a Ja idealnym. Teoretycznie możliwe są trzy typy relacji między opisami wizji i modeli:

1. Ja realne ~ Ja idealne (przypisywane poszczególnym aspektom swego modelu i wizji zbliżonych wartości, przy czym stanom realnym przypisywane są wartości nieco mniejsze niż stanom idealnym);
2. Ja realne = Ja idealne – relacja taka cechuje ludzi o poważnych zaburzeniach psychicznych, psychopatów i psychotyków (Reykowski, 1976);
3. Ja realne < Ja idealne (stanom realnym przypisywane są wartości dużo mniejsze niż stanom idealnym) (Suinn, 1961; Król, 1989).

W przypadku pierwszym występuje zjawisko samoakceptacji, w przypadku relacji trzeciego typu mówi się o braku samoakceptacji lub jej niskim poziomie. Akceptacja siebie – to cecha zdrowej, prawidłowo rozwijającej się osoby, która stara się poznać siebie i swoje przeżycia bez poczucia zagrożenia, z nastawieniem na zmienianie siebie stosownie do przyjmowanych ideałów (Braun-Gałkowska, 1991; Król, 1980).

Właściwy rozwój obrazu siebie rozpoczyna się od urodzenia. W pierwszym okresie życia dziecka, ze względu na głównie emocjonalne odbieranie świata rozwój ten odnosi się szczególnie do wymiaru akceptacja – nieakceptacja siebie. Do powstania obrazu siebie dochodzi stopniowo dzięki uczeniu się w warunkach społecznych. Podstawowe znaczenie w tym procesie posiada doświadczenie, jego zakres, różnorodność, czas trwania. Ponieważ najważniejszym miejscem doświadczeń jest rodzina, stąd jej rola w rozwoju samoświadomości dziecka wydaje się niezastąpiona.

Na doniosłość rodziców w powstawaniu struktury Ja oraz jej substruktur i konsekwentnie postawy samoakceptacji wskazują liczni autorzy, np.: Combs i Snygg, 1959; Schneiders, 1960; Wylie, 1961; Brzezińska, 1973; Pilkiewicz, 1976; Siek, 1986; Król, 1989; Braun-Gałkowska, 1991 i in. Wpływ rodziców datuje się od samego początku procesu kształtowania się samoakceptacji, niezależnie od tego, czy przyjmiemy, że przypada on na okres płodowy (Snygg, Combs, 1959; Rydzynski, 1992) czy dopiero po urodzeniu.

W pierwszym okresie życia, samoświadomość rozwija się pod wpływem przeżywania przez dziecko swojego ciała i jego potrzeb oraz dzięki bodźcom dostarczanym przez otoczenie społeczne. Stąd najważniejsza – ale nie wyłączna – rola przypada wówczas matce jako głównej opiekunce dziecka. Ojciec – tak w okresie prenatalnym, jak i niemowlęcym – oddziałuje na dziecko w dużym stopniu po-

średnio, poprzez matkę wyzwalając w niej różne stany emocjonalno-uczuciowe.

Uznaje się, że dominujący wpływ rodziców na obraz samego siebie trwa aż do młodszego okresu szkolnego włącznie (Matczak, 1994). Dzieje się tak dlatego, że rodzice:

- 1) są osobami znaczącymi,
- 2) przebywają z dzieckiem najdłużej,
- 3) oddziałują na nie w okresie największej wrażliwości i plastyczności jego psychiki.

W sposób istotny wpływają oni na dziecko w omawianym zakresie poprzez:

- 1) postawy rodzicielskie (Ziemska, 1977; Król, 1989; Braun-Gałkowska, 1991; Gordon, 1991; Howe, 1992; Parish, McCluskey, 1992; Meggle, 1977);
- 2) pożycie małżeńskie (Saucier, Ambert, 1983; Siddique, D'Arcy, 1994; Rostowski, 1987);
- 3) odmienność oddziaływania ojca i matki (por.: Pospiszyl, 1989; Obuchowska, 1976; Rembowski, 1978; Kukołowicz, 1978; Król, 1989; Braun-Gałkowska, 1990).

Mechanizm wpływu tych czynników może być:

- 1) bardziej bezpośredni – poprzez oddziaływanie na wszystkie części obrazu samego siebie (Brzezińska, 1973; Siek, 1986);
- 2) bardziej pośredni – poprzez oddziaływanie na inne właściwości osobowości i funkcjonowania dziecka, ważne z punktu widzenia jego aktywności, poczucia podmiotowości i otwartości w kontaktach międzyludzkich (Porębska, 1982; Niebrzydowski, 1988, 1989), charakter tych ostatnich (tamże; Matczak, 1992), poczucie własnych kompetencji szkolnych i popularność wśród rówieśników oraz nabywanie cech właściwych swojej płci (Kępiński, 1974).

Na poziom samoakceptacji dodatnio wpływa właściwa opieka rodziców nad dzieckiem, ich aktywne współuczestnictwo w jego życiu i prawidłowe postawy. Również silne, ciepłe więzi między małżonkami i wysoka jakość ich pożycia jest istotnym wyznacznikiem lubienia siebie przez dziecko. Dzieje się tak dlatego, że dobre pożycie małżeńskie zaspokaja szereg ważnych potrzeb psychicznych dziecka, tworzy optymalną atmosferę domową (Obuchowska, 1976; Szczęsna, 1994) i rozwijająco wpływa na stany psychiczne każdego ze współmałżonków, zarazem sprzyjając ich pozytywnym postawom wobec dziecka (Rostowski, 1987). Psychologowie

stwierdzają odmiennosc oddziaływania ojca i matki na dziecko, a tym samym udowadniają niezastępowalność jednego rodzica przez drugiego (Pospiszyl, 1980; Król, 1989; Kaja, 1992). Szczególnie ojciec odgrywa istotną rolę w kształtowaniu się samooceny dzieci (niezależnie od płci). Badania wskazują, że im większy pozytywny stopień zaangażowania ojca w sprawy wychowawcze oraz im silniejsze jego więzy uczuciowe z dziećmi, tym bardziej adekwatna i wyższa jest ich samoocena. Prawidłowo funkcjonujący ojciec jest niezastąpiony w rozwoju społeczno-moralnym dziecka i nabywaniu przez nie cech właściwych jego płci (Pospiszyl, 1980). W zasadniczy sposób wpływa na powstanie u niego potrzeby osiągnięć i dobre funkcjonowanie w roli ucznia (Sokołowska-Dzioba, 1995).

W kontekście powyższych rozważań odnoszących się do prawidłowych warunków kształtowania się samoakceptacji, łatwo zauważyć, że w jakimś stopniu nie są one spełnione w rodzinach rozbitych. Rozerwanie poczucia wspólnoty, separacja dziecka od ojca, napięcia i wielorakie dysharmonie rodzinne poprzedzające rozwód, jak i sam fakt rozwodu – są to czynniki upoważniające do wniosku, iż proces kształtowania się postawy uczuciowej do siebie może wówczas ulec zaburzeniu (Michener i Delamater, 1994; McClure i Tyber, 1996 i in.). Ponadto rozwód jest jedną z najbardziej stresowych sytuacji w życiu dorosłych (Brooks, 1996). Osoby te często ujawniają dezorganizację zachowania wymagającą pomocy specjalistów. Wyraźnie podwyższony poziom niepokoju i zahamowanie emocjonalne oraz dewaloryzację siebie ujawniły badania M. Braun-Gałkowskiej (1989) na grupie osób rozwodzących się. Rozwiedzeni rodzice różnią się znacząco od rodziców z rodzin pełnych także pod względem interakcji, jakie nawiązują z dziećmi. Gorzej przebiega ich komunikacja z dziećmi, są mniej uczuciowi, niekonsekwentni w wychowaniu (Hetherington i Cox, 1976). Jest zatem prawdopodobne, że młodzież z rodzin rozwiedzionych charakteryzuje się niższym poziomem samoakceptacji, w porównaniu z młodzieżą z rodzin pełnych, o niskim stopniu konfliktowości.

Metoda

Przedmiotem badań była głównie młodzież szkół ponadpodstawowych. Ponadto przebadano kilku uczniów klas ósmych szkół podstawowych i kilku studentów. Utworzono dwie grupy porównawcze: młodzież z rodzin rozwiedzionych (R) w liczbie 75 osób i młodzież z rodzin pełnych, bez poważnych konfliktów (P) w liczbie 75 osób.

Celem badania było ustalenie, czy samoakceptacja młodzieży z rodzin rozwiedzionych różni się od samoakceptacji młodzieży z rodzin pełnych.

Zmienną niezależną główną stanowił rozwód rodziców. Kontrolowano ponadto dwie zmienne uboczne: 1) płeć badanych, 2) wiek dziecka w chwili rozvodu rodziców (zmienna ta na poziomie operacjonalizacji przybierała trzy wartości: od 0 do okresu przedszkolnego, młodszy wiek szkolny i okres dorastania).

Zmienną zależną była samoakceptacja młodzieży. Przyjęto definicję tego pojęcia podaną przez A. Brzezińską (1973). Zmienna ta była mierzona Skalą Samoakceptacji SQ opracowaną przez A. i J. Brzezińskich (1980). Posłużono się Q-sortem składającym się z 80 zdań. Dotyczą one czterech wymiarów obrazu własnej osoby: właściwości intelektualnych (I), właściwości emocjonalno-motywacyjnych (EM), właściwości fizycznych (F) i właściwości społecznych (S). Kartki (4 x 20 zdań) należy rozsortować na 9 kategorii w ten sposób, aby rozkład kartek do poszczególnych kategorii był rozkładem normalnym. Są one sortowane dwukrotnie przy odmiennych instrukcjach:

- jaki jestem (Ja realne);
- jaki chciałbym być (Ja idealne).

Stopień zgodności między tymi dwoma elementami Ja stanowi wskaźnik samoakceptacji jednostki, a jego miarą jest współczynnik korelacji. Uzyskano pięć wskaźników samoakceptacji: cztery w obszarach wyżej wymienionych i piąty charakteryzujący jej globalny poziom.

Wyniki badań

Badanie wykazało, że młodzież z rodzin pełnych, niekonfliktowych (P) akceptuje siebie bardziej niż młodzież z rodzin rozwiedzionych (R). Wskazują na to zarówno globalne, jak i cząstkowe wskaźniki samoakceptacji SQ uzyskane przez osoby badane.

Globalne wskaźniki samoakceptacji SQ dla poszczególnych grup są statystycznie istotne i wynoszą:

1) dla chłopców P – 0,67

dla chłopców R – 0,56

(Test t-Studenta = 3,23, df = 70; $\alpha = 0,01$)

2) dla dziewcząt P – 0,66

dla dziewcząt R – 0,54

(test t-Studenta = 2,92, df = 60; $\alpha = 0,01$)

3) łącznie dla chłopców i dziewcząt P – 0,66

łącznie dla chłopców i dziewcząt R – 0,55

(test t-Studenta = 4,24, df = 117; $\alpha = 0,001$)

Różnice pomiędzy chłopcami i dziewczętami z grupy R są statystycznie istotne. To samo odnosi się do chłopców i dziewcząt z grupy P. Istotność różnic międzygrupowych obliczono za pomocą testu t-Studenta.

Cząstkowe wskaźniki samoakceptacji odnoszące się do czterech właściwości Ja: I – intelektualnych, EM – emocjonalno-motywacyjnych, F – fizycznych i S – społecznych potwierdzają, iż młodzież R akceptuje siebie w mniejszym stopniu w porównaniu do młodzieży P. Średni poziom samoakceptacji każdego z tych wymiarów jest u młodzieży R niższy niż u młodzieży P (tabela 1). Dotyczy to również grupy osobno chłopców (tabela 2) i dziewcząt (tabela 3).

Tabela 1. Cząstkowe wskaźniki samoakceptacji u młodzieży P i R
(łącznie dziewczęta i chłopcy)

Grupy \ Wymiar w Q-sort	I	EM	F	S
P	0,65	0,55	0,67	0,76
R	0,51	0,39	0,62	0,62
α	0,001	0,01	NS	0,001

Z tabeli 1 dodatkowo wynika, że największa różnica między młodzieżą R i P odnosi się do właściwości emocjonalnych. Nieco mniejsze różnice wystąpiły w aspekcie wymiarów: intelektualnego i społecznego. Należy jednak zauważyć, że uzyskane przez nią dla tych dwu wymiarów wskaźniki samoakceptacji osiągają średni poziom. Tak więc, chociaż młodzież R znacząco gorzej ocenia siebie od strony intelektualnej, jak i w obszarze kontaktów społecznych, ocena ta mieści się w normie.

Inaczej sprawa przedstawia się z samoakceptacją w wymiarze emocjonalnym. Wskaźnik samoakceptacji równy 0,39 oznacza niski jej poziom i świadczy o za-

burzonym rozwoju. Niezadowolenie z siebie młodzieży R pod względem funkcjonowania emocjonalnego jest duże i należy przypuszczać, że przeżywa ona z tego powodu liczne napięcia emocjonalne.

Warto zaznaczyć, że wszystkie wskaźniki młodzieży P mieszczą się w normie, a wskaźnik S kształtuje się na poziomie wysokim. Wskaźnik EM, relatywnie najniższy, może potwierdzać akcentowany w literaturze psychologicznej fakt, iż okres dorastania charakteryzuje się różnymi problemami emocjonalnymi.

Tabela 2. Częstkowe wskaźniki samoakceptacji u chłopców P i R

Grupy \ Wymiar w Q-sort	I	EM	F	S
P	0,67	0,55	0,68	0,74
R	0,54	0,42	0,62	0,56
α	0,02	0,05	NS	0,01

Tabela 2 ukazuje, że największa różnica pomiędzy chłopcami R i P odnosi się do obszaru kontaktów społecznych. Chłopcy P osiągnęli wskaźnik wysoki, natomiast chłopcy R – wskaźnik średni. Różnica ta jest istotna, gdyż kształtuje się na poziomie ufności 0,01. Świadczy ona, iż chłopcy R bardziej negatywnie oceniają siebie pod względem funkcjonowania społecznego. Poziom niski uzyskali jedynie w zakresie wskaźnika EM.

Tabela 3. Częstkowe wskaźniki samoakceptacji u dziewcząt P i R

Grupy \ Wymiar w Q-sort	I	EM	F	S
P	0,63	0,54	0,66	0,77
R	0,49	0,36	0,63	0,66
α	0,05	0,01	NS	0,01

Na podstawie tabeli 3 można stwierdzić, iż dziewczęta R i P najbardziej różnią się w ocenie siebie w aspekcie właściwości EM. Różnica między wskaźnikiem 0,54 i 0,36 jest istotna na poziomie 0,01. Należy podkreślić, iż w przypadku dziew-

czą aż dwa wskaźniki: EM i I kształtują się na poziomie niskiej samoakceptacji. Może to sugerować, iż przeżycie rozvodu rodziców wpłynęło bardziej ujemnie na córki niż na synów.

Tabela 4. Wskaźniki poziomu samoakceptacji SQ u młodzieży z P i R

Wskaźnik samoakceptacji SQ	P		R	
	N=78	%	N=75	%
0,01-0,10	0	0	2	2,66
0,11-0,20	0	0	5	6,66
0,21-0,30	1	1,28	2	2,66
0,31-0,40	1	1,28	3	4,00
0,41-0,50	3	3,84	19	25,33
0,51-0,60	17	21,79	11	14,66
0,61-0,70	27	34,61	15	20,00
0,71-0,80	23	29,48	13	17,33
0,81-0,90	5	6,41	5	6,66
0,91-1,00	1	1,28	0	0

Wyniki zawarte w tabeli 4 przedstawiają rozkłady liczebności odpowiadające poszczególnym wskaźnikom samoakceptacji. Z rozkładu procentowego wynika, że w przedziale 0,01-0,50 (niska samoakceptacja) znalazło się tylko 6,4 % młodzieży P i aż 41,31 % młodzieży R. W przedziale wysokiej samoakceptacji 0,61-1,00 znalazło się aż 71,78 % młodzieży P i 43,99 % młodzieży R. Przedział 0,51-0,60 (średnia samoakceptacja) obejmuje 21,79 % młodzieży P i 14,66 % młodzieży R. Dane te wraz z poziomem istotności tych różnic, obliczonym na podstawie testu porównania dwóch frakcji (częstości) zawarte są poniżej, w tabeli 5. Potwierdzają one stwierdzoną już tendencję, ponieważ różnice między P i R w zakresie niskiej i wysokiej samoakceptacji osiągają duży poziom istotności = 0,001. Świadczy to o tym, iż młodzież R zdecydowanie częściej ma ukształtowany niski poziom samoakceptacji i istotnie rzadziej ujawnia wysoki jej poziom w porównaniu z młodzieżą P. Średni poziom samoakceptacji jest osiągany w równym stopniu przez młodzież P i R.

Tabela 5. Dane dotyczące młodzieży P i R w zakresie trzech poziomów samoakceptacji: niskiego, średniego i wysokiego

Wskaźnik samoakceptacji	P		R		Poziom istotności różnic
	N	%	N	%	
0,01-0,50	5	6,40	31	41,31	0,001
0,51-0,60	17	21,79	11	14,66	NS
0,61-1,00	56	71,78	33	43,99	0,001

Wskaźniki samoakceptacji wraz z ich procentowym rozkładem, dla chłopców P i R podano w tabelach 6 i 7.

Tabela 6. Wskaźniki poziomu samoakceptacji SQ u chłopców z P i R

Wskaźnik samoakceptacji SQ	P		R	
	N=38	%	N=35	%
0,01-0,10	0	0	1	2,85
0,11-0,20	0	0	1	2,85
0,21-0,30	0	0	0	0
0,31-0,40	0	0	0	0
0,41-0,50	3	7,89	13	37,14
0,51-0,60	6	15,78	5	14,28
0,61-0,70	16	42,10	9	25,71
0,71-0,80	10	26,31	4	11,42
0,81-0,90	3	7,89	2	5,71
0,91-1,00	0	0	0	0

Tabela 6 również przedstawia rozkład liczebności odpowiadający poszczególnym wskaźnikom samoakceptacji. Na podstawie danych procentowych widać, iż w przedziale niskiej samoakceptacji (0,01-0,50) znajduje się zaledwie 7,89 % chłopców P i aż 42,84 % chłopców R. Przedział wysokiej samoakceptacji (0,61-1,00) obejmuje 76,30 % chłopców P i 42,84 % chłopców R. Opisane różnice między chłopcami P i R osiągnęły duży poziom istotności: 0,01 w przypadku wysokiej samoakceptacji i 0,001 w przypadku jej niskiego poziomu. Świadczy to o tym, że zachodzi istotna różnica pod względem postawy samoakceptacji u badanych chłopców P i R. Średni poziom samoakceptacji ujawnia 15,78 % chłopców P i 14,28 % chłopców R. Jednak ta różnica nie jest statystycznie istotna.

Dane dla omówionych trzech poziomów samoakceptacji wraz z poziomem istotności tych różnic zawarte są w tabeli 7.

Tabela 7. Dane dotyczące chłopców P i R w zakresie trzech poziomów samoakceptacji: niskiego, średniego i wysokiego

Wskaźnik samoakceptacji	P		R		Poziom istotności różnic
	N	%	N	%	
0,01-0,50	3	7,89	15	42,84	0,001
0,51-0,60	6	15,78	5	14,28	NS
0,61-1,00	29	76,30	15	42,84	0,01

Wskaźniki samoakceptacji, wraz z ich procentowym rozkładem, dla dziewcząt P i R podano poniżej w tabelach 8 i 9.

Tabela 8. Wskaźniki poziomu samoakceptacji SQ u dziewcząt z P i R

Wskaźnik samoakceptacji SQ	P		R	
	N=40	%	N=40	%
0,01-0,10	0	0	1	2,5
0,11-0,20	0	0	4	10,0
0,21-0,30	1	2,5	2	5,0
0,31-0,40	1	2,5	3	7,5
0,41-0,50	0	0	6	15,0
0,51-0,60	11	27,5	6	15,0
0,61-0,70	11	27,5	6	15,0
0,71-0,80	13	32,5	9	22,5
0,81-0,90	2	5,0	3	7,5
0,91-1,00	1	2,5	0	0

W tabeli 8 przedstawione są rozkłady liczebności odpowiadające poszczególnym wskaźnikom samoakceptacji. W oparciu o rozkład procentowy należy stwierdzić, iż tylko 5 % dziewcząt P i aż 40 % dziewcząt R posiada niski poziom samoakceptacji (przedział 0,01-0,50). Z kolei wysokim poziomem samoakceptacji (0,61-1,00) charakteryzuje się 67,5 % dziewcząt P i 45 % dziewcząt R. Różnice te są odpowiednio istotne na poziomie ufności 0,001 i 0,01. Nieistotne okazały się różnice pod względem średniego poziomu samoakceptacji, pomimo że poziom ten

osiągnęło 27,5 % dziewcząt P i 15 % dziewcząt R. I tym razem uzyskane wyniki przemawiają za tym, że badane dziewczęta P i R różnią się w sposób zasadniczy w ocenie poziomu samoakceptacji.

Dane dla omówionych trzech poziomów samoakceptacji wraz z poziomem istotności tych różnic zawarte są w tabeli 9.

Tabela 9. Dane dotyczące dziewcząt P i R w zakresie trzech poziomów samoakceptacji: niskiego, średniego i wysokiego

Wskaźnik samoakceptacji	P		R		Poziom istotności różnic
	N	%	N	%	
0,01-0,50	2	5,0	16	40	0,001
0,51-0,60	11	27,5	6	15,0	NS
0,61-1,00	27	67,5	18	45,0	0,01

Oznacza to, że zarówno chłopcy R, jak i dziewczęta R zasadniczo częściej mają niski poziom samoakceptacji niż ich rówieśnicy P. Również rzadziej uzyskują wysoki jej poziom. Nie odnosi się to do poziomu przeciętnego, który nie różnicuje wymienione grupy badane.

Dane uwzględniające wiek badanej młodzieży w chwili rozwodu rodziców przedstawione zostaną w kilku kolejnych tabelach od 10 do 18.

Dane dotyczące grup łączonych (chłopcy+dziewczęta) – tabele 10, 11, 12.

Tabela 10. Średni poziom samoakceptacji młodzieży, która rozwód rodziców przeżyła do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z młodzieżą, która rozwód rodziców przeżyła w młodszym wieku szkolnym (II)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,42	0,32	0,65	0,54	0,49
2	0,53	0,35	0,60	0,62	0,55
T-Studenta	1,04	-0,18	0,64	-0,90	-0,70
DF	39	39	39	39	39
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 11. Średni poziom samoakceptacji młodzieży, która rozwód rodziców przeżyła w młodszym wieku szkolnym (II), w porównaniu z młodzieżą, która rozwód rodziców przeżyła w okresie dorastania (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
2	0,53	0,35	0,60	0,62	0,55
3	0,54	0,45	0,63	0,68	0,58
T-Studenta	-0,18	-1,05	-0,37	-0,82	-0,58
DF	48	48	48	48	48
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 12. Średni poziom samoakceptacji młodzieży, która rozwód rodziców przeżyła do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z młodzieżą, która rozwód rodziców przeżyła w adolescencji (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,42	0,32	0,65	0,54	0,49
3	0,54	0,45	0,63	0,68	0,58
T-Studenta	-1,42	-1,26	0,36	-1,71	-1,38
DF	45	45	45	45	45
α	NS	NS	NS	NS	NS

Z przedstawionych tabel wynika, że żadne z wartości średnich poszczególnych grup nie różnią się w sposób istotny statystycznie.

Warto jednak zwrócić uwagę na następujące sprawy:

1. Badani mają najbardziej zaniżoną samoakceptację w obszarze EM i I.
2. W przypadku grupy 1 osiąga ona poziom niski w wymienionych obszarach, podobnie jak wskaźnik globalny.
3. W przypadku grup 2 i 3 na poziomie niskim ukształtowała się tylko samoakceptacja w obszarze EM, natomiast w I osiągnęła poziom średni, podobnie jak wskaźnik globalny.
4. Wyróżnione grupy młodzieży mają wysoki poziom samoakceptacji w wymiarze F (grupy 1 i 3) oraz S (grupy 2 i 3).

Dane dotyczące chłopców – tabela 13, 14, 15.

Tabela 13. Średni poziom samoakceptacji chłopców, którzy rozwód rodziców przeżyli do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z chłopcami, którzy rozwód rodziców przeżyli w młodszym wieku szkolnym (II)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,55	0,43	0,69	0,65	0,59
2	0,52	0,30	0,53	0,55	0,52
T-Studenta	0,19	0,80	1,58	0,48	0,72
DF	18	18	18	18	18
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 14. Średni poziom samoakceptacji chłopców, którzy rozwód rodziców przeżyli w młodszym wieku szkolnym (II), w porównaniu z chłopcami, którzy rozwód rodziców przeżyli w okresie dorastania (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
2	0,52	0,30	0,53	0,55	0,52
3	0,53	0,50	0,62	0,57	0,56
T-Studenta	-0,05	-1,47	-0,83	-0,20	-0,65
DF	20	20	20	20	20
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 15. Średni poziom samoakceptacji chłopców, którzy rozwód rodziców przeżyli do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z chłopcami, którzy rozwód rodziców przeżyli w adolescencji (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,55	0,43	0,69	0,65	0,59
3	0,53	0,50	0,62	0,57	0,56
T-Studenta	0,20	-0,66	0,76	0,82	0,35
DF	20	20	20	20	20
α	NS	NS	NS	NS	NS

I tym razem, różnice pomiędzy średnimi nie są istotne statystycznie. Można więc mówić tylko o pewnych tendencjach:

1. Samoakceptacja chłopców jest najbardziej zaniżona w obszarach EM i I. W obszarze EM kształtuje się na poziomie niskim, a w I – na średnim.
2. Grupa 2 uzyskała – w porównaniu z innymi grupami – najniższe wyniki w odniesieniu do wskaźnika globalnego i czterech częściowych.
3. Wysoki poziom samoakceptacji chłopcy uzyskali w F (grupy 1 i 3) i S (grupa 1). Dane w odniesieniu do dziewcząt – tabele 16, 17, 18.

Tabela 16. Średni poziom samoakceptacji dziewcząt, które rozwód rodziców przeżyły do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z dziewczętami, które rozwód rodziców przeżyły w młodszym wieku szkolnym (II)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,24	0,19	0,59	0,39	0,37
2	0,54	0,38	0,65	0,67	0,57
T-Studenta	-1,76	-0,94	-0,56	-1,92	-1,67
DF	19	19	19	19	19
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 17. Średni poziom samoakceptacji dziewcząt, które rozwód rodziców przeżyły w młodszym wieku szkolnym (II), w porównaniu z dziewczętami, które rozwód rodziców przeżyły w okresie dorastania (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
2	0,54	0,38	0,65	0,67	0,57
3	0,56	0,40	0,63	0,77	0,59
T-Studenta	-0,19	-0,18	0,31	-1,26	-0,33
DF	22	20	23	17	21
α	NS	NS	NS	NS	NS

Tabela 18. Średni poziom samoakceptacji dziewcząt, które rozwód rodziców przeżyły do okresu przedszkolnego (I), w porównaniu z dziewczętami, które rozwód rodziców przeżyły w adolescencji (III)

Grupy \ Wymiar w Q-S	I	EM	F	S	Ogólny poziom
1	0,24	0,19	0,59	0,39	0,37
3	0,56	0,40	0,63	0,77	0,59
T-Studenta	-2,24	-1,34	-0,40	-3,12	-2,34
DF	21	21	21	21	21
α	NS	NS	NS	NS	NS

Wnioski w oparciu o dane z tabel 16, 17 i 18:

1. Niską samoakceptację dziewcząt we wszystkich trzech porównywanych grupach obserwuje się tylko w zakresie właściwości EM.
2. Drugim z kolei obszarem Ja o najniższych wskaźnikach są właściwości I. W grupach 2 i 3 kształtują się one na poziomie średnim, a w grupie 1 na bardzo niskim.
3. Tylko w grupach 2 i 3 występuje samoakceptacja wysoka w zakresie F i S.
4. Najniższe wyniki uzyskała grupa 1. Wskaźniki I, EM, S i globalny świadczą o niskiej samoakceptacji dziewcząt w tych zakresach.
5. Tylko w przypadku porównań między grupą dziewcząt 1 i 3, wystąpiły różnice o statystycznej istotności w zakresie I, S i wskaźnika globalnego. Dziewczęta z grupy 3 charakteryzują się istotnie wyższym poziomem akceptacji siebie, wyłączając zakres F i EM.

Reasumując, należy stwierdzić odnośnie grupy R, co następuje:

1. Badani R różnią się od badanych P (na niekorzyść) nie tylko co do ogólnego poziomu samoakceptacji, ale również w wymiarach I, S i EM. Brak istotnych różnic odnosi się jedynie do właściwości F, chociaż i w tym przypadku wyższe wyniki przynależą do grupy P.
2. Najniższa jest u nich samoakceptacja w obszarach EM i I.
3. Samoakceptacja w obszarze EM u wszystkich grup R kształtuje się na poziomie niskim.
4. Najgorsze wyniki uzyskała grupa 1, gdyż poziom niski samoakceptacji w jej przypadku ma rozległy zakres. Obejmuje I, EM oraz wskaźnik ogólny.

5. Najlepszymi wynikami wykazała się każdorazowo grupa 3. Obniżone one zostały tylko w obszarze EM.
6. W przypadku chłopców najniższe wskaźniki odnoszą się do grupy 2. Nie są one jednak istotne statystycznie. Natomiast w populacji dziewcząt najgorsze wyniki charakteryzują grupę 1. W porównaniu z najlepszą grupą dziewcząt – tzn. z 3, są one statystycznie istotne na poziomie 0,05 w zakresach I, S i na poziomie ogólnym.
7. Dziewczęta wypadły w badaniu samoakceptacji znacznie gorzej niż chłopcy.
8. Młodzież R wykazuje również samoakceptację na poziomie wysokim. Dotyczy to zwłaszcza obszaru F i rzadziej S.

Interpretacja wyników badania

Przedstawione rezultaty badań potwierdziły słuszność hipotezy zakładającej istnienie związku między poziomem samoakceptacji młodzieży a przeżyciem rozvodu rodziców. Istota tego związku sprowadza się do częstszego występowania samoakceptacji niskiej i rzadszego kształtowania się samoakceptacji wysokiej u dzieci z rodzin rozbitych w porównaniu z młodzieżą z rodzin pełnych, niekonfliktowych.

Nie została potwierdzona ani hipoteza druga, ani trzecia. Na ogół sądzi się, że szkodliwe następstwa rozvodu są większe w przypadku chłopców niż dziewcząt (por. Dobkowska, 1984). Stąd, według hipotezy drugiej, należało się spodziewać, iż niższy poziom samoakceptacji charakteryzować będzie chłopców. Okazało się jednak, że różnice między chłopcami i dziewczętami nie są statystycznie istotne. Ponadto najgorsze wyniki uzyskała grupa 1 dziewcząt. Ich wskaźniki samoakceptacji są zawsze najniższe: niezależnie czy porównamy je z wynikami innych grup dziewcząt czy z jakkolwiek z grup chłopców.

Większość autorów podkreśla, iż rozwód rodziców jest najbardziej krytyczny dla dzieci w okresie preadolescencji (por. Hozman i Froiland, 1976; Dobkowska, 1984). Trzecia więc hipoteza zakładała, że najgorsze wyniki pod względem samoakceptacji uzyska młodzież, która rozwód przeżyła w młodszym wieku szkolnym (grupa II). Dokładna analiza porównawcza wyników grup I, II i III ujawniła, iż młodzież grupy II ma gorszą samoakceptację niż młodzież grupy III, jednak przed-

stawia się ona nieco lepiej w porównaniu z grupą I. Jednak, co najważniejsze, różnice te nie osiągnęły poziomu istotności.

Brak różnic statystycznie istotnych pomiędzy młodzieżą, która rozwód przeżyła w różnych okresach życia, każe wnioskować, iż tego typu doświadczenia rodzinne w ogóle negatywnie oddziałują na dzieci, niezależnie od czasu rozerwania wspólnoty rodzinnej.

Szczegółowa analiza wyników wykazała, że badani R nie oceniają siebie jednakowo w odniesieniu do wszystkich obszarów Ja. Najmniej akceptują siebie w aspekcie życia emocjonalno-motywacyjnego i intelektualnego, natomiast wysoko pod względem właściwości fizycznych i wyglądu, a także – choć rzadziej – sfery społecznej.

Znaczne różnice pomiędzy Ja idealnym i Ja realnym, występujące jak widać często u młodzieży z rodzin rozbitych, pozwalają wnosić, że wiele jej działań ukierunkowanych jest na obronę własnego Ja i na podwyższenie poczucia własnej wartości (por. Poznaniak, 1980). Szczególnie niska samoocena tej części młodzieży w zakresie sfery emocjonalno-motywacyjnej może sugerować zaburzenia jej równowagi emocjonalnej, czy nawet występowanie u niej symptomów neurotycznych (tamże).

Konsekwencje odnoszące się do samoakceptacji u młodzieży R pragniemy wyjaśnić odwołując się do danych teoretycznych na temat rodzin rozbitych oraz w oparciu o dane z rozmowy psychologicznej przeprowadzonej z badanymi. Sądzimy, że skutki te najczęściej są uwarunkowane nie jednym, ale kilkoma czynnikami, np.:

1. Częstymi sytuacjami stresu, w jakie wchodziło dziecko w okresie przedrozwodowym. Wielokrotnie informowano o nadużywaniu alkoholu przez ojca i rozgrywających się na tym podłożu konfliktach małżeńskich.
2. Świadomością dziecka rozerwania poczucia wspólnoty rodzinnej, a także niekorzystnej społecznie odmienności jego rodziny w porównaniu z rodzinami pełnymi.
3. Stresem rozwodowym i najczęściej kilkuletnim okresem – od chwili rozwodu – życia zupełnie bez ojca, zanim dziecko w okresie dorastania z własnej inicjatywy weszło z nim w ponowny, choć sporadyczny kontakt.
4. Wzrastaniem od chwili rozwodu nadal w nieprawidłowych warunkach: często przy rozbitej wewnątrznie, osamotnionej matce i bez stałego pozytywnego kon-

taktu z ojcem. Stosunki dziecka z ojcem wielokrotnie ulegały pogorszeniu z chwilą zawarcia przez niego ponownego małżeństwa. Młodzież informowała o wzajemnej niechęci, żywionej przez nią i nową żonę ojca. Konsekwentnie do tego rzadsze stawały się jej wizyty w domu ojca.

Wydaje się, iż brak albo słaby kontakt z ojcem (również w okresie przedrodzinnym ze względu na niewywiązywanie się przez ojca z roli rodzicielskiej już wówczas) może być czynnikiem najbardziej warunkującym niski poziom samoakceptacji badanych dzieci. Do takiego wniosku upoważnia stwierdzenia w badaniach tendencja do występowania najniższych wyników w grupie młodzieży, która rozwód rodziców przeżyła najwcześniej, tzn. do okresu przedszkolnego włącznie.

Ciekawa, ale raczej oczywista, wydaje się kwestia zaniżania samooceny młodzieży R w obszarze intelektualnym. Sądzymy, że może ona niekiedy odzwierciedlać realia w postaci niższych – w porównaniu z innymi uczniami – osiągnięć szkolnych. Jej zrozumienie wymaga przypomnienia:

1. Coraz bardziej odkrywanej przez psychologię, dużej roli ojca w osiągnięciach szkolnych dziecka (Pospiszyl, 1980; Sokołowska-Dzioba, 1995).
2. Faktu, że negatywne przeżycia emocjonalne często destrukcyjnie wpływają na motywację i wyniki szkolne ucznia.
3. Wzajemnego, dwukierunkowego wpływu poczucia własnych kompetencji szkolnych i faktycznego funkcjonowania w roli ucznia (Vasta, Haith, Miller, 1995).

Warto odnotować, że istnieje pewien procent młodzieży z rodzin rozbitych, która charakteryzuje się wysokim poziomem samoakceptacji. Należy przypuszczać, iż dzieci te były w swej historii życia pod oddziaływaniem pozytywnych czynników rozwojowych. Potwierdziły to dane z rozmowy psychologicznej przeprowadzonej z nimi. Jako na przyjazne dla nich okoliczności, wskazywały np. na bliski, życzliwy kontakt z ojcem lub troskliwą opiekę dużo starszego brata, silną wiarę religijną.

LITERATURA CYTOWANA

- Braun-Gałkowska, M. (1991). *Psychologiczne badania młodzieży deklarującej przynależność do ruchu satanistycznego*. Wykłady z Psychologii w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, t. 5, Lublin, 145-191.

- Brooks, J. (1996). *The process of parenting*. California, London, Toronto.
- Brzezińska, A. (1973). Struktura obrazu własnej osoby i jego wpływ na zachowanie. *Kwartalnik Pedagogiczny* 18, 87-97.
- Brzeziński, M. (1980). *Elementy metodologii badań psychologicznych*. Warszawa: PWN.
- Chapman, A.H. (1973). *Leczenie zaburzeń emocjonalnych*. Warszawa: PZWL.
- Dobkowska, I. (1984). Więzy uczuciowe w rodzinie zrekonstruowanej. W: L. Wołoszynowa (red.) *Materiały do nauczania psychologii*. Warszawa: PWN, s. II, t. 11.
- Gordon, T. (1991). *Wychowanie bez porażek*. Warszawa: IW PAX.
- Hetherington, E.M., Cox, M. i Cox, R. (1976). Discovered fathers. *The Family Coordinator* 4, 22-53.
- Howe, M. (1992). *The origins of exceptional abilities*. Oxford: Blackwell.
- Jurga, M. (1977). Obraz własnej osoby u dziewcząt wychowywanych w domach dziecka jako wyznacznik ich zachowania. W: M. Tyszkowa (red.) *Zachowanie się młodzieży w sytuacjach trudnych i rozwój osobowości*. Poznań: UAM.
- Kaja, B. (1992). *Rozwód w rodzinie a osobowość dziecka*. Bydgoszcz: Wyd. WSP.
- Kępiński, A. (1974). *Melancholia*. Warszawa: PZWL.
- Król, J. (1989). *Postawy rodzicielskie, poziom samoakceptacji a pojęcie Boga*. Lublin: KUL.
- Kukołowicz, T. (1978). *Pomagamy w samowychowaniu*. Warszawa: NK.
- Matczak, A. (1992). Rozwój osobowości. W: Z. Włodarski, A. Matczak (red.) *Wprowadzenie do psychologii*. Warszawa: WSiP.
- McClure, F.H. i Tyber, E. (1996). *Child and Adolescent Therapy – a Multicultural Relational Approach*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Meggle, D. (1977). *Być szczęśliwym w rodzinie*. Kraków.
- Michener, H.A. i Delamater, J.D. (1994). *Social Psychology*. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers.
- Niebrzydowski, L. (1976). *O poznaniu i ocenie samego siebie. Na przykładzie młodzieży dorastającej*. Warszawa: NK.
- Niebrzydowski, L. (1988). Otwartość młodzieży w stosunkach interpersonalnych na tle sytuacji rodzinnej. W: L. Niebrzydowski (red.) *Rodzinne uwarunkowania kontaktów interpersonalnych dzieci i młodzieży*. Wrocław: Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk.

- Obuchowska, I. (1976). *Dynamika nerwic. Psychologiczne aspekty zaburzeń nerwicowych u dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Parish, Th., i McCluskey, J. (1992). The relationship between parenting styles of parents. *Adolescence* 27, 915-918.
- Pilkiewicz, M. (1976). Środowisko ucznia a przebieg procesów wychowawczych. *Oświata i Wychowanie* 21, 715-728.
- Porębska, M. (1982). *Osobowość i jej kształtowanie się w dzieciństwie i młodości*. Warszawa: WSiP.
- Pospiszyl, K. (1980). *Ojciec a rozwój dziecka*. Warszawa: WP.
- Poznaniak, W. (1980). Wpływ samoakceptacji na ocenę i postawę moralną przestępców i nieprzestępców. *Kwartalnik Pedagogiczny* 1, 104-112.
- Rembowski, J. (1978). *Rodzina w świetle psychologii*. Warszawa: WSiP.
- Reykowski, J. (1976). Osobowość jako centralny system regulacji i integracji czynności człowieka. W: T. Tomaszewski (red.) *Psychologia*. Warszawa: PWN.
- Rostowski, J. (1987). Wpływ jakości małżeństwa rodziców na proces socjalizacji ich dzieci. *Problemy Rodziny* 4, 3-11.
- Rydzynski, Z. (1992). Zaburzenia psychiczne u dzieci i młodzieży. W: A. Bilikiewicz i W. Strzyżewski (red.) *Psychiatria. Podręcznik dla studentów medycyny*. Warszawa: PZWL.
- Saucier, J.F. i Ambert, A.M. (1983). Parental, marital status and adolescents, health-risk behaviour. *Adolescence* 13, 403-411.
- Schneiders, A.A. (1960). *Personality development and adjustment in adolescence*. Milwaukee: The Bruce Publishing Co.
- Siddique, C.M. i D'Arcy, C. (1984). Adolescence, stress and psychological well-being. *Journal of Youth and Adolescence* 13, 459-473.
- Siek, S. (1986). *Formowanie osobowości*. Warszawa: ATK.
- Snygg, D. i Combs, A.W. (1959). *Individual behavior, a perceptual approach to behavior*. London: Harper.
- Sokołowska-Dzioba, T. (1995). Adaptacja licealistów klas pierwszych do wymagań szkoły a ich środowisko szkolne. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej* 1, 42-50.
- Suinn, R. (1961). The relationship between self-acceptance and acceptance of others: a learning theory analysis. *Journal of Abnormal and Social Psychology* 63, nr 1, 37-42.

- Szczęśna, H. (1994). Znaczenie pełnej rodziny dla rozwoju i kształtowania osobowości dziecka. W: *XVIII Międzynarodowy Kongres Rodziny, Fundacja „Rodzina Nadzieją Jutra”*. Warszawa: Katolicka Agencja Informacyjna.
- Tyszkowa, M. (1979). Samoocena i samoakceptacja jako struktury regulacyjne. *Oświata i Wychowanie* 6, 203-210.
- Vasta, R., Haith, M.M. i Miller, S.A. (1995). *Psychologia dziecka*. Warszawa: WSiP.
- Wylie, R. (1961). *The self concept, a critical survey of pertinent research literature*. Nebraska University Press.
- Ziemska, M. (1977). *Rodzina a osobowość*. Warszawa: WP.